

Etelä-Suomen aluehallintovirasto
Ympäristövastuualue

Viite ESAVI/1291/2023

Aihe Kankaanpää, Vatajankosken pohjapadon rakentaminen ja vesitalouslupien rauettaminen

Etelä-Suomen aluehallintovirasto on pyytänyt Satakunnan Museon lausuntoa koskien Vatajankoski Oy:n lupahakemusta pohjapadon rakentamiseksi Vatajankosken yläosalle, nykyisen voimalaitospadon yläpuolelle. Samalla haetaan nykyisten voimalaitosta ja patoa koskevien vesitalouslupien rauettamista. Vatajankoski sijaitsee Kankaanpäässä Karvianjoella, noin 14 km Kankaanpään keskustasta luoteeseen.

Kosken alueella on sijainnut myllyjä jo 1700-luvulla ja niitä oli toiminnassa aina 1900-luvun alkupuolelle saakka. Nykyinen Vatajankoski oli putouskorkeudeltaan Karvianjoen suurin koski. Vuonna 1925 perustettiin alueelliseksi useita kuntia palvelevaksi sähkölaitokseksi Vatajankosken Sähkö Oy (nyk. Vatajankoski Oy), joka rakensi vuonna 1927 Vatajankoskelle kivistä ja betonista padon, sementtitiilisen voimalaitoksen sekä voimalaitoksen hoitajan asunnon. Voimalaitosta uudistettiin rakentamalla vuonna 1951 alajuoksulle uuden funktionalistisen voimalarakennuksen. Uusi voimala yhdistettiin patoon 290 metriä pitkällä puuputkella ja padon yhteyteen rakennettiin välppärakennus. Vuonna 1952 Vatajankoski Oy:n kaksi uutta voimalaa vastasivat suurelta osin Pohjois-Satakunnan sähkön tuotannosta.

Lohkokivistä valmistetut sähkövoimalan patoarkut ovat vuodelta 1927 ja silta vuodelta 1934. Kyseessä on ensimmäinen Vatajankosken ylittänyt pysyvä silta. Sillan puuosat on uusittu 1970-luvulla. Patorakenteen nuorempia osia ovat 1960- ja 1970-luvulla valmistuneet betoni- ja metallirakenteiset sulut. Puuputki on uusittu vuonna 1993 uudemman voimalaitoksen peruskorjauksen yhteydessä.

Hankesuunnitelman selostuksen mukaan hankkeella pyritään edistämään luontotyyppiltään vaarantuneeksi luokiteltujen virtavesien ennallistamista ja parantaa esimerkiksi taimenen ja raakun elinolosuhteita Karvianjoessa. Suunnitelman mukaan nykyisen voimalaitospadon luukut poistetaan ja luukkujen kynnysrakenteita puretaan tarvittavilta osin. Padon virtapilarit ja sekä padon päällä oleva valtion

omistama silta säilytetään. Virtapilarit toimivat jatkossa ainoastaan sillan tukirakenteina. Voilaitospadon yläpuolelle rakennetaan pohjapato, jolla pienennetään vaikutusta yläpuolisen joen vedenkorkeuksiin. Pohjapadon pituus virtaussuuntaan on noin 70 m, padon harjan pituus 63 m ja korkeus noin 4 m. Hankkeen seurauksena voimalaitospadon alapuolella Vatajankoskessa virtausolosuhteet muuttuvat ja alue palautuu vesiympäristöksi.

Koski ja voimalaitos kuuluvat maakunnallisesti merkittävään *Vatajankosken kulttuurimaisemaan* (Satakunnan rakennusperintö 2005) sekä maakunnallisesti merkittävään maisema-alueeseen *Karvianjokilaakson kulttuurimaisema*. Arvoalueet on osoitettu Satakunnan vaihemaakuntakaavassa 2 (2019), jossa niihin liittyy yhteinen suunnittelumääräys:

Alueen yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa on otettava huomioon alueen kokonaisuus, erityispiirteet ja ominaisluonne siten, että edistetään niihin liittyvien arvojen säilymistä ja kehittämistä mukaan lukien avoimet viljelyalueet. Kaikista aluetta tai kohdetta koskevista suunnitelmista ja hankkeista, jotka oleellisesti muuttavat vallitsevia olosuhteita, tulee museoviranomaiselle varata mahdollisuus lausunnon antamiseen. Kohteen ja siihen olennaisesti kuuluvan lähiympäristön suunnittelussa on otettava huomioon kohteen kulttuuri-, maisema-, luonto- ja ympäristöarvot sekä huolehdittava, ettei toimenpiteillä ja hankkeilla vaaranneta tai heikennetä edellä mainittujen arvojen säilymistä.

Kosken ja voimalaitoksen alueella on voimassa Karvianjokilaakson osayleiskaava vuodelta 2002. Laitostontit on kaavassa osoitettu energiahuollon alueiksi (EN). Koskialue ja rannat on kaavassa osoitettu uudemman voimalan kohtaa (W) lukuun ottamatta luonnonsuojelualueiksi, jossa kaikki luonnontilaa muuttavat toimenpiteet ovat kielletty. Vanhempi voimalarakennus on kaavassa osoitettu suojelumerkinnällä SR, joka osoittaa paikan, jolla kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus on suojeltu ja sen ympäristö säilytetään.

Alueella on tehty arkeologinen inventointi (Oy Sigillum Ab/ FM Tiina Vasko) vuonna 2021 ja kesällä 2022 alueella toteutettiin Satakunnan Museon toimesta rakennettua ympäristöä ja maisemaa koskeva selvitys (FM Jari Heiskanen).

Arkeologisessa inventoinnissa havaitut vähäiset kiinteät jäänteet liittyvät kosken rannoilla olleeseen mylly- ja sahatoimintaan ja ne voidaan arvottaa kulttuuriperintökohteeksi (*muinaisjäännösrekisterissä tunnuksella 1000047628 Niemen mylly*).

Kulttuuriympäristö ja maisemaselvityksen yhteydessä vanhempi voimalarakennus, patoarkut sekä puusilta sekä vuonna 1951 valmistunut voimalaitos arvotettiin luokkaan A: *Erityisen merkittävä rakennus tai rakennusosa. Historiallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä, edustaa piirteiltään selkeästi rakennusaikaansa ja on hyvin säilynyt. Sietää muutoksia vain ominaispiirteet huomioiden. Säilytettävä.*

Vuonna 1951 valmistunut, mutta 1990-luvulla muutettu ja korotettu välppäarakennus, vuonna 1993 uusittu syöttövesiputki ja alapato arvotettiin luokkaan B: *Merkittävä rakennus tai rakennusosa. Muutoksista huolimatta kulttuurihistoriallisesti tärkeä osa alueen historiallista kokonaisuutta, rakennusperintöä ja kerrostumia. Sietää muutoksia, säilyneet ominaispiirteet huomioitava. Säilyttäminen suositeltavaa/harkinnanvaraista.*

Satakunnan Museon kannanotto

Vatajankosken 200 vuotta jatkunut mylly-, saha- ja voimalakäyttö päättyy. Hanke tulee vaikuttamaan luontomaisemaan sekä jossain määrin myös rakennettuun ympäristöön. Hanke ei tule kuitenkaan vaikuttamaan merkittävästi olemassa olevaan rakennuskantaan. Kosken ylittävän sillan ja padon kivi- ja puumateriaaleista tehdyt osat muodostavat sen keskeisimmät rakenteelliset osat, joihin patoaukkojen aukaisu ei tule vaikuttamaan.

Maisemalliset vaikutukset eivät välttämättä ole negatiiviset. Kuten alueella toteutetussa kulttuuriympäristö- ja maisemaselvityksessä mainitaan, voidaan toteutettava pohjapato nähdä yhtenä vaiheena Vatajankosken 1700-luvulta alkaneessa muokkauksessa ja samalla se vahvistaa vanhan padon ja sillan asemaa koskimaisemassa. Hankkeen vaikutukset rakennettuun ympäristöön liittyvät lähinnä sillalta avautuviin näkyymiin. Jäljelle jäävät voimalatoiminnasta kertovat rakennukset ja rakenteet säilyttävät historiallisen todistusvoimansa, joskin syöttövesilinjan purkaminen seurauksena uudempi voimalaitos tulee jäämään irralliseksi toiminnallisesta kokonaisuudesta, jonka hahmottaminen myös vaikeutuu, vaikka putken betoniset tukirakenteet jäävätkin paikoilleen. Satakunnan Museo ei kuitenkaan näe kohtuullisia perusteita puurakenteisen aika ajoin huoltoa vaativan putken säilyttämiselle.

Hankkeella ei ole vaikutuksia arkeologiseen kulttuuriperintöön alueella. Varhaisesta mylly- ja sahatoiminnasta kertovat rakenteet tulevat edelleen säilymään osana koskimaisemaa.

Alueen maiseman ja arvokkaan rakennuskannan näkyvyyden kannalta rantojen kasvillisuuden hoitoon tulisi jatkossa kiinnittää huomiota.

Satakunnan Museolla ei ole oman toimialansa puitteissa muuta huomautettavaa hankkeesta.

Satakunnan Museo

Museonjohtaja Johanna Jakomaa

Tutkija Olli Joukio

Arkeologi Leena Koivisto

Tiedoksi

Varsinais-Suomen ELY-keskus/kirjaamo, Katariina Alaspää
Satakuntaliitto/kirjaamo, Susanna Roslöf, Daniel Nagy
Museovirasto/kirjaamo

Tämä asiakirja on hyväksytty sähköisesti Porin kaupungin asianhallintajärjestelmässä